

ПРЕПРАЩАНЕ КЪМ МЕДИАЦИЯ ОТ СЪДИЛИЩАТА – ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ

*Гл. ас. д-р Диана Димитрова
Икономически университет – Варна*

REFERRAL TO MEDIATION BY THE COURTS – TRENDS AND PERSPECTIVES

*Chief Ass. Prof. Diana Dimitrova, PhD
University of Economics – Varna*

Резюме: В доклада се разглеждат предвидените съгласно закона възможности за препращане към медиация от съдилищата, както и тенденции и перспективи за въвеждане на задължителна съдебна медиация. Анализирани са актуалните разпоредби, препращащи към медиация, особеностите в процеса при такова препращане и добри практики на други държави. Разгледана е и концепцията за пилотен проект за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела. На база на анализа са направени изводи и обобщения, изведени тенденции и перспективи.

Ключови думи: *медиация, препращане от съдилищата, задължителна медиация*

Abstract: The report examines the possibilities provided by law for referral to mediation by the courts, as well as trends and prospects for the introduction of mandatory court mediation. It analyses the current provisions referring to mediation, the particularities of the process of such referral and good practices of other countries. The concept of a pilot project for the introduction of mandatory court mediation in civil and commercial cases is also examined. On the basis of the analysis, conclusions and summaries are made, trends and perspectives are drawn.

Key words: *mediation, referral by the courts, mandatory mediation*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2022.15>

Въведение

Медиацията е извънсъдебен способ за разрешаване на спорове, който притежава редица предимства пред други способи – бързина,

неформалност, конфиденциалност и гъвкавост на процеса (Александров, А. 2015; Андреева, А. и др. 2020; Ширванян, М., Данев, Вл. 2021; Владова-Иванова, В. 2021). Тя дава възможност на страните, преди да отнесат спора си до съда, да опитат да разрешат конфликта в една доброволна и неформална процедура. Но дали и доколко може медиацията да бъде ефективно приложена в рамките на висящо съдебно производство? Всъщност няма пречка за препращане от съдията на страни по висящ съдебен спор към процедура по медиация в съдебен център за медиация (Маринов, М. 2021). Това се прави в редица европейски държави, включително и България, като при определени хипотези законът дава възможност за такова препращане. В рамките на протичащата реформа в съдебната система се обсъжда и предвиждането на законодателни промени, даващи разширени възможности за препращане от съда към този алтернативен способ за разрешаване на споровете. Предвид повишаващата се всяка година натовареност на съдилищата и невъзможност за увеличаване броя на съдиите следва да се търсят алтернативи, които както да помогнат на страните при разрешаване на спора между тях, така и да намалят натоварването на съдилищата (Борисов, Б. 2019). На 9 февруари 2021 г. съдийската колегия на ВСС прие Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела¹, в която се предвижда пилотно въвеждане на задължителната съдебна медиация в 4 от функциониращите съдебни центрове по медиация (след съответни законодателни промени). В този смисъл **актуалността** на разглежданата тема е безспорна, като се свързва с потребността от поставяне на въпроса за препращане към медиация от съдилищата както в рамките на научните изследвания и полемиката, така и пред законодателя и съответните съдебни структури с оглед предлагане на иновативни решения и законодателни промени.

Цел на настоящата разработка е да се изследва актуалната нормативна уредба, свързана с възможностите за препращане към медиация от съдилищата, както и добри практики от други европейски държави и залегналите в концепцията предложения за изменение. На база на анализа са направени изводи и обобщения, изведени са тенденции и перспективи.

¹ Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела, 09.02.2021 г. (<http://www.vss.justice.bg/page/view/106450>).

Докладът съчетава **комплексни изследователски методи**, ползвани в правната доктрина, като нормативен, сравнителноправен, индукция и дедукция. Материалът е съобразен с националното законодателство към май 2022 г.

Изложение

На ниво ЕС възможността на приложението на медиацията като алтернативен способ за разрешаване на спорове е залегнала в редица препоръки на Съвета² и приетата въз основа на тях Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси³, транспонирана в държавите членки (Борисов, Б. 2018, 1). Известно време след това проведеното проучване „Рестартиране“ на Директивата за медиацията: оценка на ограниченото въздействие на нейното прилагане и предлагане на мерки за увеличаване на броя на медиациите в ЕС⁴ с 816 участници от 28-те държави – членки на ЕС, показва, че медиацията се използва в едва 1% от случаите на гражданскоправни и търговскоправни спорове в Европа, като за презграничните спорове този процент е по-нисък. Един от основните проблеми е, че страните не знаят за съществуването на тази възможност. Към този момент съгласно проучването броят на медиации годишно е над 10 000 само за някои страни – Италия (над 200 000), Германия, Холандия и Обединеното Кралство, между 5 000 – 10 000 за Унгария и Полша, а България се нарежда сред страните с медиации под 500 на година. В последващите години бройката се е увеличила, но проблемът си остава и причините са много – например, от една страна, незнанието на страните за подобна възможност, от друга – непредоставянето на информация от страна на адвокати и липсата на препращане от страна на съдии. Извършени са и реди-

² Препоръка № R(98)1 относно семейната медиация, Препоръка № (99)19 относно медиацията по наказателни въпроси, Препоръка (2001)9 относно медиация между административни власти и частни лица, Препоръка R(2002)10 за медиация по граждански въпроси.

³ OJ L 136, 24.5.2008, p. 3-8.

⁴ ‘Rebooting’ the mediation directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU ([https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf)).

ца други проучвания и съответно издадени наръчници, пътни карти, препоръки⁵. В някои европейски държави, например във Франция, е въведено приложение на медиация или друга помирителна процедура за спорове на стойност под 5 000 евро като задължителна процесуална предпоставка (Йонкова, Н. 2021). В Белгия съдията може на всеки етап от процеса да препрати страните към медиация (с изключение на процес пред Касационен съд), а при бракоразводни дела е задължен да информира страните за възможността за медиация. В Германия законодателят е предвидил различни възможности за препращане към медиация – съгласно § 278 от Гражданския процесуален кодекс (Zivilprozessordnung) на всеки етап от производството съдът се стреми да постигне приятелско уреждане на спора или на отделни спорни въпроси, а съгласно § 278 а съдът може да предложи на страните медиация или друг способ за извънсъдебно уреждане на спора. При семейни въпроси съгласно § 135 извънсъдебно решаване на спорове по последващи въпроси от Закона за производството по семейни дела и по дела с доброволна компетентност (FamFG) – съдът може да нареди на съпрузите да посетят, поотделно или съвместно, безплатна информационна сесия за медиация или друго извънсъдебно разрешаване на спорове по висящи последващи въпроси с лице или орган, определен от съда, и да представят потвърждение за това, а съгласно § 156 по въпроси относно децата съдът може да нареди на родителите да посетят, поотделно или заедно, безплатна информационна сесия за медиация или за всяка друга възможност за извънсъдебно решаване на спорове с лице или орган, определен от съда, и да представят потвърждение за това. Видно от формулировката при гражданския процес препращането може да бъде направено по преценка

⁵ Why is mediation not used more often as a means of alternative dispute resolution? NOTE, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Legal Affairs (<https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121219ATT58302/20121219ATT58302EN.pdf>); EU Handbook on Mediation: Mediation Law and Practice in Other EU Countries (https://mediation-net.eu/pdf/books/analysis_concise_text2.pdf); European Handbook for Mediation Lawmaking, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) (<https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928>); Road Map of the CEPEJ-GT-MED, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), (<https://rm.coe.int/road-map-for-mediation-based-on-the-cepej-gt-med-report-on-the-impact-/16808c3fd5>); Европейски наръчник за схеми за медиация към съдилищата Court annexed mediation schemes (https://www.mediationmeetsjudges.eu/usr_files/publications/naruchnik_MMJ-bg-final.pdf).

на съдията, докато при семейните въпроси съдът може да нареди на съпрузите да посетят безплатна информационна сесия за медиация, както и да представят потвърждение за това – или тук не става дума за доброволност. В Италия законодателят стимулира медиация чрез създаване на финансови стимули и въвеждане на процедури не само за доброволна и съдебна медиация, но и за задължителна медиация по много граждански и търговски дела⁶. Декрет/Указ 28/2010 „принуждава“ страните да водят медиация, като същевременно гарантира качеството на медиацията. През 2012 г. Конституционният съд обявява „задължителната“ медиация за противоконституционна поради превишаване на делегация (правителството е превишило правомощията си при създаването на делегираното законодателство), а не поради нарушаване на правото на защита на гражданите (Matteucci, G. 2022). Година по-късно със законодателен декрет/указ 69/2013 медиацията се въвежда като задължителна първа стъпка преди съдебната процедура от 20 септември 2013 г. с някои иновации – задължително с асистенцията на адвокат, безплатна първа „информационна“ среща и възможност за страните да се откажат от процедурата (Opt-out). Адвокатите са длъжни да информират клиентите си за възможността за медиация, като им посочат всички данъчни предимства на процедурата. В случай че адвокатът не информира клиента за медиацията, договарят между адвоката и клиента може да бъде развален от клиента. Информацията трябва да бъде предоставена в писмен вид и да бъде подписана от клиента. И тук съдията във всеки един момент от производството може да предложи на страните разрешаване на спора им чрез медиация. В допълнение на това италианското законодателство предвижда задължителна медиация, когато предметът на спора попада в една от следните области: Декрет/Указ 28/2010: съсобственост, собственост на недвижими имоти, делба, завещания и наследство, семейни споразумения и договори, лизинг, заеми, бизнес наеми, обезщетения за вреди от лекарска грешка, клевета, застраховки, банкови и финансови договори, обезщетения за вреди, произтичащи от произшествия с превозни средства и лодки⁷, допълнено от Закон 206/2021: джойнт венчърс, консорциум, франчайзинг, споразумения за услуги, мрежови споразумения, споразумения за доставка, граж-

⁶ EU Handbook on Mediation: Mediation Law and Practice in Other EU Countries (https://mediation-net.eu/pdf/books/analysis_concise_text2.pdf).

⁷ Отменено 2013 г.

дански дружества/партньорства, подизпълнение. Страните по такъв спор трябва да се опитат да постигнат медиация преди съдебния процес, в противен случай делото ще бъде прекратено от съда. В Италия типът спорове, подлежащи на задължителна медиация, са само 8% от всички, отнесени към италианските съдилища, броят им се е увеличил с 9% за периода на отмяна на задължителната медиация и съответно намалял с 15%, когато тя отново е въведена (Matteucci, G. 2015). През 2021 г. е имало 166 511 производства по гражданска медиация и 22 812 постигнати чрез медиация споразумения. От направения анализ може да се направят следните изводи: 1. Италия е една от водещите държави по използване на медиация, което е довело до намаляване на натоварването на съдилищата и увеличаване броя на медиациите; 2. Адвокатите, които първоначално са били против въвеждането на задължителна медиация и са внасяли жалби против тези разпоредби, са включени не само като задължени да информират страните за медиацията, но и като участник при задължителната медиация и по този начин направени съпричастни към идеята; 3. Въвеждането на законово ниво на възможност за съдиите да препращат към медиация, но и на задължителна медиация при някои видове дела като предпоставка преди отнасяне на спора към съда също е довело до повишаване броя на медиациите. Не случайно според Европейския парламент „Италия (...) използва медиация шест пъти по-често, отколкото останалата част от Европа“.

В България процедурата по медиация е уредена в Закона за медиацията, който е общ акт и не съдържа разпоредби относно препращане към медиация от съдилищата. В чл. 3, ал. 1 е уредено приложението на медиация при граждански, търговски, трудови, семейни и административни спорове, свързани с права на потребители, и други спорове между физически и/или юридически лица, включително и когато са презгранични, а в чл. 3, ал. 3 е поставено ограничение за приложението на медиацията – „Медиация не се провежда, ако закон или друг нормативен акт предвижда друг ред за сключване на споразумение“ (Зиновиева, Д. 2021). В чл. 3, ал. 2 ЗМ формално е предвидена възможност за използване на медиация в наказателно производство в случаите, предвидени в НПК, но в НПК такива разпоредби не са предвидени или медиацията не следва да е приложима в това производство. Препращащи към медиация разпоредби има в редица други актове – напр. ГПК, Семейния кодекс (Борисов, Б. 2018,

2; Борисов, Б. 2018, 3). Препращането към медиация в рамките на съдебен процес се характеризира с редица особености. Една от тях е различната среда при осъществяване на процедурата. Докато при извънсъдебната медиация (която може да се проведе преди подаването на искова молба или завеждането на арбитражно дело) процесът се ръководи от медиатор, той е гъвкав и доброволен и цели постигане на едно приемливо за двете страни споразумение, то в случаите на вече висящ съдебен процес участниците следва да се придържат към описаните в исковата молба спор и претенции, съответно са обвързани от рамката на съдебното производство. Съдията е този, който по своя преценка препраща страните към медиация, имайки предвид вида на спора и характеристики на страните, той информира страните за евентуалните ползи от нея в конкретния случай. Роля на съдията е да определи и подходящото време за предлагане на медиация на страните, да ги насочи към център за медиация, да възобнови съдебното производство след изтичане на максимално определения срок за провеждане на медиация и определи дата за подновяването, да одобри споразумението в случаите, когато такова е постигнато. Друга особеност са различните участници в процедурата – тук за разлика от извънсъдебната медиация освен страните и техните адвокати участва и съдът като институция, както и съдията, който препраща към медиация, а също така и съдебен служител – координатор на целия процес: след препращането на страните по съдебен спор към процедура по медиация – избор на медиатор, организиране на първа среща и последващи срещи, и така до представянето пред съда на постигнатото споразумение. Комуникацията е не само между страни и медиатор, тук са включени и координаторът и съдът. Компетенциите, ролята, знанията и уменията на тези участници са различни от тези при извънсъдебната медиация и те следва да се съобразяват не само с правилата за провеждане на процедура по медиация, но и с допълнителни процесуални правила, някои ограничения и срокове (съгласно съответния процесуален кодекс). Друга особеност е свързана с това дали препращането към медиация в рамките на съдебния процес е по преценка на съдията, или е задължително. Актуалното законодателство предвижда препращане към медиация по преценка на съдията⁸, като такова задължение има само при семейни спорове – съгласно

⁸ Чл. 140, ал. 3 ГПК, чл. 321, ал. 2, 3 ГПК, чл. 374, ал. 2 ГПК, чл. 49, ал. 2 СК.

чл. 321, ал. 2 ГПК при дело по иск за развод „След разрешаването на предварителните въпроси и тези по редовността на исковата молба съдът е длъжен отново да напъти страните към медиация или друг способ за доброволно уреждане на спора“. В случая разпоредбата задължава съда да напъти страните, но не се поражда задължение за страните да участват в процедура по медиация или друг способ за доброволно уреждане на спора. Или тук се запазва една от основните характеристики на процедурата по медиация – нейната доброволност. Съгласно разпоредбите препращането към медиация по преценка на съдията е възможно на различни етапи от процеса. В редица други актове също е предвидено приложението на процедура по медиация или друг алтернативен способ за уреждане на спора⁹.

През февруари 2021 г. съдийската колегия на ВСС прие Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела в съдилищата. В нея се предлага въвеждане на задължителна съдебна медиация (Бориславов, Б. 2017) при някои видове дела с цел намаляване на товареността на съдилищата и постигане на по-ефективно правосъдие¹⁰. От друга страна, по този начин следва да се утвърди култура за постигане на споразумение при разрешаване на спорове в случаите, когато предвид естеството на спора и връзките между страните, той е подходящ за доброволно уреждане, съответно да се стимулират страните за отнасяне на конфликти до извънсъдебна медиация преди отнасянето им в съда, което също би облекчило работата на съдилищата. В концепцията са посочени видовете дела, които са подходящи за въвеждане на задължителна съдебна медиация предвид опита натрупан през годините в съответните центрове по медиация към съдилищата, както и законодателните промени, които следва да бъдат предвидени както в ГПК, така и в Закона за медиацията. Предвидено е въвеждането на стимули и санкции за страните, които биха осигурили участието им в процедура по медиация – например в допълнение на съществуващия досега стимул, предвиден в чл. 78, ал. 9 ГПК за връщане на половината от държавната такса при

⁹ В допълнителните разпоредби на Закона за обществените поръчки – в съдържание на обявленията; чл. 94 а на Закона за защита на конкуренцията; чл. 94 ч и ш на Закона за авторските права и сродните им права, чл. 51 на Закона за МВР; чл. 22 д на Закона за електронната търговия; чл. 229 г, ал. 17 на Кодекса за социално осигуряване.

¹⁰ Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела, 09.02.2021 г. (<http://www.vss.justice.bg/page/view/106450>).

постигната спогодба се предлага това да се прилага и ако е постигнато споразумение, дори и то да не е одобрено като съдебна спогодба, стига да предвижда оттегляне или отказ от иска, както и намален размер на държавна такса, при провеждане на процедурата по задължителна съдебна медиация непосредствено след започването на исковото производство (преди да бъде изпратена исковата молба за отговор на ответника). Като възможни санкции са предвидени: отговорност за разноски при нежелание на страната да участва в процедура по съдебна медиация или дори връщане на исковата молба и прекратяване на производството, ако ищецът не желае да вземе участие. В концепцията е поставен и въпросът относно устройството на съдебните центрове по медиация и подбор на медиаторите към тях. По отношение на устройството се предлага да се изходи от опита на териториалните центрове, създадени към момента, съобразено с въвеждането на задължителна съдебна медиация – към всеки окръжен съд с изнесени офиси в районни съдилища извън населеното място, където е седалището на ОС. По отношение на медиаторите да се създадат единни правила и критерии за техния подбор, както и ред за контрол над дейността им, гарантиращи качеството на медиацията и съответно повишаващи доверието в нея. Друг важен въпрос, поставен в концепцията, е за заплащането на медиаторите (тъй като в настоящия момент те работят на принципа на доброволност и без заплащане) – предложен е принципът за заплащане на вещи лица по определена тарифа, финансирано от бюджета на съдебната власт. Предложено е пилотно въвеждане в София, Варна, Пазарджик и Перник, където има вече функциониращи съдебни центрове по медиация, а направените след едногодишно функциониране изводи да бъдат използвани при въвеждането в останалите съдилища в страната. Опитът на функциониращите към момента центрове по съдебна медиация показва успешното провеждане на процедурата в голям брой от случаите на препращане. Само за съдебен район Варна препращането към медиация през периода 2015 – 2022 г. е средно 100 годишно (52 за януари – април 2022 г.), като в 40% от случаите е постигната спогодба (над 50% при облигационни и дела по СК). Това показва, от една страна, повишаване на броя на препращане към медиация, от друга – относително висок процент на постигнати спогодби.

Заклучение

В резултат на направения анализ могат да бъдат формулирани следните изводи и обобщения:

На първо място: опитът и добрите практики от други държави показва, че медиацията позволява успешно извънсъдебно разрешаване на спорове между страни, особено при някои видове спорове – бракоразводни спорове, собственост на недвижими имоти/съсобственост/етажна собственост, делба, облигационни спорове, трудови спорове, спорове между съдружници. Нейното приложение може да бъде установено от законодателя както като процесуална предпоставка, така и като възможност/задължение за препращане в рамките на висящ процес.

На второ място: от основна важност за успешното ѝ приложение са информираността и доверието на страните, които могат да бъдат постигнати както с участието на държавата (въвеждаща механизми за предоставяне на информация), така и чрез отделни лица (въвеждане на задължение за предоставяне на информация от адвокатите (Италия) или съдиите).

На трето място: намиране на адекватни и балансирани законодателни решения за препращане към медиация – при задължителна съдебна медиация следва да се намери баланс – да не се утежнява и затруднява съдебното производство и да се осигури доброволният характер на процедурата – например чрез въвеждане на участие в задължителна първа информационна среща, като последващи срещи да са по желание на страните, без това да носи негативни последици за тях. Безспорно тук е важна ролята на държавата, която да предвиди законодателните механизми, но не по-малко важна е ролята и на останалите участници – съдилища, съдии, адвокати, медиатори, страни, които следва да имат знанията и компетенцията за успешното приложение на института.

Предвид добрите практики и успехите, постигнати в много държави, както и резултатите, отчетени от съществуващите в България центрове за съдебна медиация и предложените въз основа на тях в концепцията решения, тенденцията е към все по-широко и успешно прилагане на медиацията като способ за разрешаване на спорове както извънсъдебно, така и в рамките на съдебно производство и налагането ѝ като една нова култура на общуване.

Използвана литература

1. Александров, А. (2015). Извънсъдебни способности за решаване на трудови спорове. // Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право. Т. 7. София: Св. Кл. Охридски, с. 231-246.

Aleksandrov, A. (2015). Izvansadebni sposobi za reshavane na trudovi sporove. // Aktualni problemi na trudovoto i osiguritelното право. Т. 7. Sofiya: Sv. Kl. Ohridski, 231-246.

2. Андреева, А. и др. (2020). Защита на индивидуалните субективни трудови права // Варна: Наука и икономика, с. 182.

Andreeva, A. i dr. (2020). Zashchita na individualnite subektivni trudovi prava. // Varna: Nauka i ikonomika, s. 182.

3. Борисов, Б. (2017). Задължителност на медиацията по граждански дела в Република България – предложения De lege ferenda. // Сборник доклади от Годишна Университетска научна конференция (01-02.06.2017 г.), том 6, научно направление „Социални, стопански и правни науки“, с. 168-176.

Borisov, B. (2017). Zadalzhitelnost na mediatsiyata po grazhdanski dela v Republika Balgariya - predlozheniya De lege ferenda. // Sbornik dokladi ot Godishna Universitetska nauchna konferentsiya (01-02.06.2017 g.), t. 6, nauchno napravlenie „Sotsialni, stopanski i pravni nauki“, s. 168-176.

4. Борисов, Б. (2018, 1). Въздействие на Правото на Европейския съюз върху развитието на медиацията по граждански дела в Република България – проблеми и стъпки за преодоляването им. // Сборник „10 години България в Европейския съюз – въздействие върху развитието на публичните политики и законодателството“. София: Нов български университет, с. 366-373.

Borisov, B. (2018). Vazdeystvie na Pravoto na Evropeyskiya sayuz varhu razvitiето na mediatsiyata po grazhdanski dela v Republika Balgariya – problemi i stapki za preodolyavaneto im. // Sbornik „10 godini Balgariya v Evropeyskiya sayuz – vazdeystvie varhu razvitiето na publichnite politiki i zakonodatelstvoto“. Sofiya: Nov balgarski universitet, s. 366-373.

5. Борисов, Б. (2018, 2). Медиацията в българския граждански процес. Велико Търново: Св. Св. Кирил и Методий (<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1288141284>).

Borisov, B. (2018). Mediatsiyata v balgarskiya grazhdanski

protses. Veliko Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy (<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/1288141284>).

6. Борисов, Б. (2018, 3). Медиацията и принципите на гражданския процес. // Актуални въпроси на частното право. Сборник с доклади в чест на 95-годишнината на проф. д-р Емил Георгиев. София: Св. Климент Охридски, с. 195-207.

BorISOV, B. (2018) Mediatsiyata i printsipite na grazhdanskiya protses. // Aktualni vaprosi na chastnoto pravo. Sbornik s dokladi v chest na 95-godishninata na prof. d-r Emil Georgiev. Sofiya: Sv. Kliment OhrIdski, s. 195-207.

7. Борисов, Б. (2019). По някои въпроси на медиацията и другите алтернативни способи за доброволно разрешаване на спорове в исковия граждански процес. // Съвременното място и роля на алтернативните способи за разрешаване на спорове – между традицията и актуалната правна уредба в България и държавите – членки на Европейския съюз. Сборник доклади. В. Търново: Фабер.

BorISOV, B. (2019). Po nyakoi vaprosi na mediatsiyata i drugite alternativni sposobi za dobrovolno razreshavane na sporove v iskoviya grazhdanski protses. // Savremennoto myasto i rolya na alternativnite sposobi za razreshavane na sporove - mezhdu traditsiyata i aktualnata pravna uredba v Balgariya i darzhavite chlenki na Evropeyskiya sayuz. Sbornik s dokladi. V. Tarnovo: Faber.

8. Владова-Иванова, В. (2021). По някои въпроси за медиацията в търговските отношения. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 108-118.

Vladova-Ivanova, V. (2021). Po nyakoi vaprosi za mediatsiyata v targovskite otnosheniya. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik s dokladi, s. 108-118.

9. Европейски наръчник за Схеми за медиация към съдилищата Court annexed mediation schemes (https://www.mediationmeetsjudges.eu/usr_files/publications/naruchnik_MMJ-bg-final.pdf, 11.05.2022).

10. Зиновиева, Д. (2021). Медиация и медиатори в здравеопазването. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 24-37.

Zinovieva, D. (2021). Mediatsiya i mediatori v zdraveopazvaneto. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik s dokladi, s. 24-37.

11. Йонкова, Н. (2021). Медиация и изкуствен интелект. // Меди-

- ацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 38-54.
- Yonkova, N. (2021). *Mediatsiya i izkustven intelekt // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik s dokladi*, s. 38-54.
12. Маринов, М. (2021). Медиацията като част от съдебната реформа. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 55-60.
- Marinov, M. (2021). *Mediatsiyata kato chast ot sadebnata reforma. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi*. Sbornik s dokladi, s. 55-60.
13. Петрова, Д. (2021). Международноправна уредба на медиацията в ЕС. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 119-135.
- Petrova, D. (2021). *Mezhdunarodnopravna uredba na mediatsiyata v ES. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik s dokladi*, s. 119-135.
14. Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела, 09.02.2021 г. (<http://www.vss.justice.bg/page/view/106450>, 11.05.2022).
15. Препоръка № R(98)1 относно семейната медиация (<https://e-justice.europa.eu/386/BG/legislation>, 11.05.2022).
16. Препоръка № (99)19 относно медиацията по наказателни въпроси (<https://e-justice.europa.eu/386/BG/legislation>, 11.05.2022).
17. Препоръка (2001)9 относно медиация между административни власти и частни лица (<https://e-justice.europa.eu/386/BG/legislation>, 11.05.2022).
18. Препоръка R(2002)10 за медиация по граждански въпроси (<https://e-justice.europa.eu/386/BG/legislation>, 11.05.2022).
19. Ширванян, М., Данев, Вл. (2021). Медиацията в контекста на правото на ефективни вътрешноправни средства за защита. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади, с. 81-88.
- Shirvanyan, M., Danev, Vl. (2021). *Mediatsiyata v konteksta na pravoto na effektivni vatreshnopravni sredstva za zashtita. // Mediatsiyata v razlichnite obshtestveni sferi. Sbornik s dokladi*, s. 81-88.
20. EU Handbook on Mediation: Mediation Law and Practice in Other EU Countries (https://mediation-net.eu/pdf/books/analysis_concise_text2.pdf, 11.05.2022).
21. European Handbook for Mediation Lawmaking, European

Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) (<https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928>, 11.05.2022).

22. Matteucci, G. (2015). Mandatory mediation, the Italian experience. // Revista Eletrônica de Direito Processual, Vol. 16, №16 (https://www.researchgate.net/publication/286409655_MANDATORY_MEDIATION_THE_ITALIAN_EXPERIENCE, 11.05.2022).

23. Matteucci, G. Compulsory Civil Mediation in Italy 2011/2021 (<https://www.mediate.com/compulsory-civil-mediation-in-italy-2011-2021/>, 30.05.2022).

24. 'Rebooting' the Mediation Directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU ([https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf), 11.05.2022).

25. Road Map of the CEPEJ-GT-MED, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) (<https://rm.coe.int/road-map-for-mediation-based-on-the-cepej-gt-med-report-on-the-impact-/16808c3fd5>, 11.05.2022).

26. Why is mediation not used more often as a means of alternative dispute resolution? NOTE, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Legal Affairs (<https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121219ATT58302/20121219ATT58302EN.pdf>, 11.05.2022).

За контакти:

Гл. ас. д-р Диана Димитрова
Икономически университет – Варна
E-mail: dianadim@ue-varna.bg